

ALFRED JAKOBSEN

NYTT LYS OVER GÍSLA SAGA SÚRSSONAR

GÍSLA SAGA er som kjent overlevert i to versjoner, en kortere, mer gjennomarbeidet versjon (vanligvis kalt M), og en lengre (S), som avviker noe fra det klassiske sagaidealet. Dessuten fins det et fragment av sagaen, B, som er i nær slekt med M. Det er særlig i den første delen av sagaen at S er langt mer detaljrik og omstendelig enn M. Inntil nylig hersket det alminnelig enighet om at M stod den opphavlige Gísla saga nærmest. Innledningskapitlene i S skulle være omformet i fornaldar-sagastil av en som ville 'pynte' på sagaen, eller skrevet ned etter minnet av en som hadde et forelegg der begynnelsen manglet.

Nå har Guðni Kolbeinsson og Jónas Kristjánsson vist at det tvert imot er S som best gjenspeiler originalen (i artikkelen Gerðir Gíslasögu i *Gripla* III. Reykjavík 1979, s. 128–162). Også innledningen i S må i store trekk svare til den i den opphavlige sagaen. M og B må gå tilbake på et felles forelegg (Y). Særlig i begynnelsen har M-versjonen forkortet originalen noe. Av praktiske grunner gjengir jeg det stemma de setter opp for håndskriftforholdet:

$$\begin{array}{ccc} & & X \\ \hline S & & Y \\ & \hline & M & B \end{array}$$

Før jeg ble kjent med den nevnte studien, hadde jeg på egen hånd sammenlignet de to versjonene. Det resultat jeg kom fram til, faller helt sammen med det de to artikkelforfatterne har nådd. Det ville derfor ikke tjene noen hensikt å publisere min undersøkelse i sin helhet. Men deler av den kan forhåpentlig likevel ha en viss interesse. Jeg hadde nemlig også satt meg som mål å prøve å avdekke hvilke prinsipper den (de) hadde fulgt som står bak den mer 'sagamessige' redaksjonen i M/B. Det er resultatet av tekstsammenligningen under denne synsvinkelen jeg i det følgende vil legge fram. En del av de eksemplene jeg

gir, vil utgjøre ytterligere bevis for at S står nærmere originalen enn M.

I Gerðir Gíslasögu gjør de to forfatterne nøye rede for sagaens overlevering, for utgaver av den og for eldre gransking av håndskriftforholdet. Når det gjelder slike spørsmål, viser jeg til deres utgreiing. Jeg viser ellers til de samme utgaver som de (teksten i M er hentet fra Finnur Jónssons utgave fra 1929, i S fra Agnete Loths *Membrana Regia* fra 1960 og i B fra Jón Helgasons utgave fra 1956).¹

Som kjent har det hersket ulike oppfatninger om sagagenrens framvekst. Noen forskere har villet legge størst vekt på den muntlige tradisjonens betydning, andre på det litterære forfatterskapet. De mest ytterliggående tilhengerne av den førstnevnte teorien (friprosalæren) hevdet at det har eksistert muntlige sagaer som de skriftlige i mer eller mindre grad skal være en nedskrift av. I samsvar med dette synet gikk man ut fra at islendingesagaer med objektiv, knapp og munnrett stil er de eldste, og at mer litterære og romantiske elementer først er kommet inn i løpet av det 13. årh. og seinere som uttrykk for en forfallen smak som stod i sammenheng med fristatssamfunnets fall og den etterfølgende formodede nedgangsperiode. Representantene for den andre teorien (bokprosalæren) går ut fra at sagaene i løpet av det 13. årh. utviklet seg fra forholdsvis ubehjelpelige og uregelmessige produkter som *Heiðarvíga* saga til fortelle tekniske mesterverker som *Njáls* saga.

Det er flere sagaer enn den om Gisle som foreligger i en kortere, mer 'sagamessig' versjon og en lengre, mer utflytende form. En nærliggende parallell er *Fóstbrœðra* saga. I lang tid hersket det synet at den lengre versjonen med sine mange påfallende digresjoner er den yngste. Men allerede i 1944 kunne Sven B. F. Jansson gjennom tekstsammenligninger vise at den antatt eldre versjonen er oppstått litt etter 1300 ved systematisk forkorting av den lengre (*Sagorna om Vinland* I. Lund 1944).

Av resultatet kan en trekke følgende konklusjoner: Når en saga eksisterer i flere redaksjoner, er det ikke uten videre gitt at den mest 'klassiske' er den eldste. Videre må på slutten av 1200-tallet litterært interesserte personer med høyt utviklet stilsans ha hatt en klar oppfatning av hva som var mønstergyldig sagastil. Hos enkelte har dette stilidealet vært så bevisst at de ikke nøyde seg med bare å kopiere eldre sagaer som falt utenfor mønsteret; de omarbeidet dem i den hensikt å gjøre dem mer 'sagamessige'. Endelig motbeviser resultatet teorien om at de

¹ I artikkelen nytter jeg M som fellesbetegnelse for B, M og Y. Samtidig jamfører jeg alltid med B, der teksten i dette fragmentet er bevart.

eldste sagaene skulle være de beste, og at sagastilen seinere skulle ha degenerert.

Egentlig burde Janssons undersøkelse straks ha reist spørsmålet om ikke noe liknende kunne ha skjedd med Gisle Surssons saga som med den om fostbrødrene. Men så vidt jeg vet, ble ikke en slik mulighet antydnet på trykk før i 1977 av Preben Meulengracht Sørensen (i hans bok *Saga og samfund*, s. 143 f.). Det var iallfall hans idé som gav meg impulsen til å granske nærmere forholdet mellom S og M.

Det har tydeligvis vært et mål for M å skape bedre balanse i sagaens komposisjon. Særlig har det forekommet ham at ættens forhistorie i Norge tok altfor stor plass i relasjon til hovedhendingene på Island. Han sløyfer derfor mesteparten av slikt stoff som bare hadde løsere tilknytning til emnet. Det gjelder først og fremst en lengre fortelling om Gisles og broren Torkjels vikingferder, som høyst sannsynlig også har vært med i den opphavlige sagaen.² Videre mangler i M-versjonen innledningen i S om Harald Hårfagre og om det islandske landnåmet og en beretning om Håkon Adelsteinfostres ankomst til Norge. Den sistnevnte fortellingen kan ha vært et innskudd i S, men derimot er det sannsynlig at iallfall avsnittet om Harald Hårfagre er opphavlig i sagaen. Som GK og JK har pekt på (op. cit., s. 156), levde Torkjel, bestefar til Gisle og hans søsken, på Harald Hårfagres tid. Det må derfor ha vært naturlig for sagaforfatteren å starte verket med ham.

Ellers er alle de viktigste hendingene i S med i M og i samme rekkefølge (jfr. *ibid.*, s. 160).³ Men mens S maler med bred pensel, risser M opp bare hovedlinjene i handlingsgangen. Karakteristisk for M er således at mye av den direkte talen er sløyfet. Ifølge GK og JK (op. cit., s. 148) utgjør den bare 9,2% av innledningen, mens prosenttallet for hovedsagaen i M er 26,7. Omfanget av M's forkorting av innledningen kan illustreres ved noen tall hentet fra Konráð Gíslasons utgave av de to versjonene (Kjøbenhavn 1849). Der utgjør innledningen i M bare 5 sider, mens den bevarte delen av den i S fyller 13 sider (det som er borte i S, har svart til om lag en sjettedel av hele sagaen; jfr. note 2).

² Slutten av kapitlet om vikingferdene er ennå bevart i sagaen, men hoveddelen av dem har stått på fire blad som var borte i skinnboka da den ble skrevet av.

³ Det er enkelte avvik når det gjelder navn og fakta i de to versjonene (se *Gerðir Gíslasögu*, s. 159). Jeg er mest tilbøyelig til å forklare de fleste av dem som avskrivnerslurv hos en eller annen som har ment at dette stoffet var mindre viktig enn hendingene på Island.

La oss så jamføre hovedsagaene i S og M med hverandre.

Vi merker oss straks at et par digresjoner i S mangler i M. Det er for det første følgende kommentar i forbindelse med at Torgrim binder helskoene på Vestein: því at þat var þá mælt at þeir skyldi til heljar fara þá er hann væri dauðr, er þat því mælt at maðr þykki til heljar búask, sá er sik klæðir mjök þá er hann gengr út, eða klæðir sik lengi (29.25–27). For det andre er det et tillegg i S etter setningen . . . þar ganga/gengu þeir á land (M54.24, S60.15): fyrir innan bæinn á Hallsteinsnesi, þar sem heitir Nesgranatré, þar blótaði Hallsteinn syni sínum til þess at þar ræki tré sextug, ok eru þar enn þær ondvegissúlur er hann lét ór trénu gera. — Da B har lakune på det første stedet og ikke dekker det andre, kan vi ikke vite om digresjonene har stått i originalen, men har de det, er de vel sløyfet av M for å stramme inn komposisjonen.

En analyse av teksten i de to versjonene viser at der hvor S er noe utflytende, har M ofte forsøkt å gjøre språkformen mer knapp og konsis. Således blir ikke sjelden intetsigende fraser strøket i M (i eksemplene mangler det kursiverte i M):

	S	M
16.28:	<i>ok hefir uppi orð sín</i> ok biðr hennar	– 6.9
18.19–20:	Nú fara menn heim af þinginu, <i>ok er allt kyrrt ok tíðendalaust</i>	– 8.7
18.22:	<i>þess er við getit at Þorgrímr</i> ríðr til skips	– 8.11–12
28.23–24:	... var þegar dauðr <i>sem glíkligt var</i>	– 19.15 (lakune i B).

Overflødige spørsmål blir gjerne kuttet ut i M:⁴

27.11–13:	... ok bauð henni þar at vera, en hon kvezk heim skyldu; <i>'hvat er at erendum?' segir hann.</i> 'Ek vilda hitta Guðríði mey', <i>segir hon.</i>	– 17.21–23
62.5–7:	'Eigi veit ek,' <i>segir hann</i> 'um hvat þeir þinga, en hitt veit ek um hvat þeir þræta'. <i>'Hvat þá?' segir Þorkr. Sveinninn svarar:</i> 'Hvært Vésteinn muni eptir hafa átt dætr einar'.	– 56.16–18 (Brekker ikke hit).
54.18–20:	Nú sér Ingjaldr seglit ok skipit er sunnan siglir, ok mælti: 'Þar sé ek þá sýn er mér er	Jfr. 48.5–6: Nú sér Ingjaldr at skipit sigl-

⁴ Også Snorre forenkler dialogene i de eldre sagaene ved å sløyfe 'stupide spørre-replikker'. Jfr. Hallvard Lie, *Studier i Heimskringlas stil*. Oslo 1937, s. 49.

- lít at skapi.' *'Hvat er þat?' segir Gísli.*
 'Skip siglir sunnan . . .'
 30.9-10: 'en á sama hæfi ek um draumana'. *'Hvat dreymsði þik?' segir Þorkell.* 'Þat dreymsði mik . . .'
 Jfr. også 30.2-4: Gísli fréttir eptir ef nokkurr þættisk vita hverr þetta verk hefði unnit, ok láta allir óglíkliga við því at þar viti nokkut til hverr þenna glæp hefir gørt.
- ir sunnan, ok mælti:
 'Skip siglir þarna . . .'
 (B har omtrent det samme som S).
 - 21.9-11
 (lakune i B).
 21.4-5: . . . ok talask við ok láta allólíkliga at nokkurr viti hverr þenna glæp hefir gørt.
 (lakune i B).

En rekke unødvendige gjentakelser av opplysninger er fjernet i M. Eksempler:

- 17.26-29: Gestr mælti: 'Eigi munu þeir allir samþykkir it þriðja vár heðan er þar eru nú'; en Arnórr var hjá þessu, ok hljóp þegar í búð þeira Haukdæla ok hermír þessi orð er þeir Gestr hǫfðu við talazk.
 19.9-10: Þorgrímr spyr nú tíðendi þessi, at sonr hans er veginn en ógreitt um viðuna.
- 7.11-14
 (B dekker ikke dette avsnittet).
 - 8.25
 (B dekker ikke dette avsnittet).

Det fins mange andre eksempler på at M får fortalt det samme som S, men med færre ord. Jeg nevner her bare ett:

- 36.6-8: ok þykkir monnum undarligt er eigi verðr vart við manninn, ok þótti monnum nú sem nokkurr mundi þar inni vera er verkit hefir unnit. (24 ord).
 27.25-26: þykkir monnum er eigi verðr við vegandann vart, sem sá muni þar nokkurr inni vera er verkit hefir unnit (19 ord). (Lakune i B).

Vesteins ord da han fikk dødsstøtet: 'Hneit þar!', blir ofte sitert som et av de beste eksemplene på heroisk lakonisme den islandske ættesaga kan oppvise. I S lyder replikken: 'Við hneit þarna!' (lakune i B). M må ha sett at denne ytringen kunne gjøres enda mer 'monumental', enda mer lakonisk ved et par små beskjæringer. Endringen illustrerer på en fin måte hans sikre stilsans og meddiktende evne.

Stundom kan imidlertid strykingene og forkortingene i M føre til at

teksten blir noe springende og uklar i forhold til den i S. Jeg skal i det følgende gi noen eksempler på det. Det første gjelder den kostelige episoden da Rannveig blir sendt til Hol for å undersøke om Vestein er kommet dit. Jeg gjengir den slik den er fortalt i S (27.10 ff.) og kursiverer de ordene og setningene som er utelatt i M (17.20 ff.): hon fór nú ok kom til dura; þá var Gísli í durum úti, ok heilsaði henni ok bauð henni þar at vera, en hon kvezk heim skyldu. *'Hvat er at erendum?' segir hann.* 'Ek vilda hitta Guðríði mey,' *segir hon.* Gísli kallar á hana, ok varð ekki at erendum *er hon kom út.* Rannveig mælti þá við Gísla: 'Hvar er Auðr húsfreyja?' 'Hér er hon', segir Gísli, *'inni í durunum; hittu Rannveigu, Auðr', segir hann.* Auðr gekk út *ok hittir Rannveigu* ok spyr hvat hon vill, en hon kveðr vera smá erendi ok komsk ekki upp. Gísli bað hana gera annat hvárt, vera þar eða fara heim *ella, því at nú er svá komit kveld at þú þarft ekki at fara síðarr ein saman þótt leið sé skömm.'* Hon fór nú heim ok var hálfu heimskari en áðr; kunni hon engi tíðendi at segja *né mannakvámur.*

En kan godt forstå at M har villet komprimere fortellingen; den er litt for omstendelig, men han har ikke hatt noen heldig hånd med forkorting. Særlig utsagnet: bað hana gera annat hvárt, vera þar eða fara heim virker nokså meningsløst løsrevet fra begrunnelsen for at hun burde dra heim. (B har omtrent samme tekst som M, så forkorting må ha skjedd allerede i deres felles forelegg Y).

Etter at ball-leiken mellom Bork og Torstein Torkjelsson er slutt (M30), får vi høre om to menn som diskuterer den. De blir presentert på følgende måte (30.28 ff.): Maðr hét Þorgeirr ok var kallaðr orri; hann bjó á Orrastöðum. Bergr hét maðr, ok var kallaðr skammfótr; hann bjó á Skammfótarmýri fyrir vestan ána. Det heter videre i M: Ok nú er menn fara heim, ræða þeir um leikinn, Þorsteinn ok Berg, ok deila at lykðum; er Berg með Berki, en Þorsteinn mælir í móti, ok lýstr Berg Þorstein óxarhamarshogg, en Þorgeirr stendr á milli, ok fær Þorsteinn eigi hefnt sín (B har det samme som M).

Torgeirs rolle er litt uklar her. De to mennene blir introdusert helt likt i sagaen. Når det uttrykkelig sies at Berg holdt med Bork, skulle vi derfor vente at det på tilsvarende måte ble framhevet at Torgeir holdt med Torstein. La oss så gå til S for å se hva den har.

Presentasjonen av de to er ordrett den samme i S som i M. Men i S (39.8 ff.) står det videre: Nú tala þessir menn með sér um leikinn *ok þykkir sinn veg hvárum þeira,* ok deila þeir loks *ór þrætunni;* er Berg

með Berki, en Þorgeirr með Þorsteini, ok eigi lýkr þar fyrr en Berg hleypr upp ok lýstr Þorstein øxarhamarshogg, ok kveðr hann vera ekki at manna, segir at hann mun at síðr leika til móts við Bork at hann kveðr hann ekki skulu þora í móti at gera þótt hann slái hann, en Þorgeirr stendr þá milli þeira, ok er hann til sammings, ok nú fær Þorsteinn eigi hefnt sín, ok skiljask þeir nú at því.

Her er Torgeirs rolle klar: Det blir presisert at han holder med Torstein. Når han megler mellom Berg og Torstein, er det nok fordi han skjønner det kan få alvorlige konsekvenser for denne hvis han legger seg ut med Berg.

S mangler et ledd som står både i M og B: en Þorsteinn mælir í móti. Sannsynligvis har det vært med i originalen, men er falt ut i S.

Slik beretter M om da Gisle laget sølvpenge (10.8–11): hann gerði penning þann er eigi stóð minna en eyri, ok hnitir saman penninginn, ok eru xx. naddar á, x. á hvárum hlutum, ok þykkir sem heill sé, ef saman er lagðr, ok má þó taka í sundr í tvá hluti.

S (20.24–28) har: Gísli smíðar silfrpenning er stóð eyri; hann hnitir saman penninginn, ok váru í xx. naddar; hann var í tveim hlutum ok váru x. naddar í hvárum hlut ok þótti sem heill væri þá er saman var lagðr, ok mátti þó taka sundr í tvá hluti.

Også i dette tilfellet må det ha forekommet M at sagaforfatterens framstilling var for ordrik. Han stryker derfor setningen: hann var í tveim hlutum, men egentlig hører den så nøye sammen med fortsettelsen: x. á hvárum hlutum at den burde vært tatt med.

Om Gisles siste besøk hos broren Torkjel forteller S (52.3 ff.): ok nú fór hann enn til fundar við Þorkel, bróður sinn, ok kœmr hann þar í lýsing. Gísli drepr þar á dyrr, ok vill Þorkell eigi út ganga, því at hann þykkisk vita hvern kominn var; þá tekr Gísli kefli ok rístr á rúnar ok kastar inn í glugg einn er á var húsinu. Nú sér Þorkell þetta ok lítr á keflit; hann gengr út ok heilsar Gísla ok spyr hann tíðenda.

M (44.31 ff.) har utelatt det kursiverte. De tilleggsopplysningene S kommer med, er egentlig nødvendige for at vi skal forstå situasjonen helt.

Et lignende eksempel på at M sløyfer nødvendig informasjon, har vi i fortellingen om da Bjartmars-sønnene skulle prøve å få i stand forlik for Gisle på Torsnes-tinget. Som kjent kom de ingen vei med saken; Gisle ble dømt fredløs. Bare S gir forklaringen på deres fiasko: þeir váru þá ungr at aldri, og: Borkr enn digri var svá óðr at ekki mátti um

þat leita við hann (44.21–24). Heller ikke B har med disse opplysningene.

Stryking kan også føre til direkte feil i saksframstillingen: M27.27–28.2: er þá tekitt lík Þorgríms [. . .] ok til graptar búitt, ok er þar at lx. manna; fara nú á Hól til Gísla. Jfr. S36.10–11: er nú Þorgrímr til graptar búinn, ok fara þar með lx. manna, *en aðrir lx.* fara á Hól til Gísla.

(I B er opplysningen om de 60 menn som var beskjeftiget med Torgrims begravelse, utelatt, mens derimot omtalen av de 60 som for til Hol, er med. Se B44, merknad).

Karakteristisk for den klassiske ættesaga er dens diskresjon og objektivitet. Forfatteren holder seg mest mulig i bakgrunnen. Han foregriper ikke begivenhetens gang, men lar oss selv oppleve sagaens forskjellige tildragelser som tilskuere og tilhørere sammen med selve de innblandede personene. Det blir overlatt til oss å dra konklusjonene. Dermed opprettholdes den dramatiske spenningen, og vi engasjerer oss sterkere i handlingen.

Forfatteren av Gisle Surssons saga har fulgt diskresjonsprinsippet langt på vei. Men som vi kan se av S, har han ikke helt stolt på vår evne til å dra de riktige slutningene. Han forsømmer nemlig ikke å gi en forklarende kommentar etterpå til hver enkelt episode. M derimot stryker konsekvent alle disse kommentarene og gjennomfører således dette prinsippet. Etter mitt skjønn har det vært til vinning for sagaen som helhet: Vi føler oss ikke sikre på at vi har trengt til bunns i alle dens hemmeligheter, og den fortsetter derfor å leve i vår bevissthet.⁵

Vi skal nå gå litt mer detaljert inn på denne siden av sagaen.

Slik skildres drapet på Vestein (M19.9–12): Nú er gengitt inn nokkut fyrir lýsing hljóðliga ok þangat at sem Vésteinn hvílir. Hann var þá vaknaðr. Eigi finnr hann fyrr en hann er lagðr spjóti fyrir brjóstit svá at stóð í gegnum hann. For leserne ligger det nærmest å gjetta på Torkjel som gjerningsmannen; han har det alvorligste motivet — fortærende sjalusi. At han ønsket livet av Vestein, er da også blitt framhevet av Aud overfor Gisle etter at Torkjel hadde overhørt samtalen mellom henne og Åsgerd: ‘Því at ek veit víst at Þorkell vill feigan Véstein, bróður minn, ef hann má ráða’ (S23.17–18). Men etter skildringen av Vestoins begravelse røper S at Þorgrímr Freysgoði fór síðan til verksins ok vá Véstein eptir því sem áðr var sagt (32.6–8). Denne opplysningen blir

⁵ Snorre gjør liknende inngrep i sine forelegg for å skape større diskresjon. Jfr. Lie, *Studier*, s. 36 ff.

gjentatt seinere i sagaen. Det er i den episoden hvor Aud og Gisle samtaler etter at Vesteins-sønnene hadde drept Torkjel og søkt hjelp hos henne. Her blir det også presisert at Torkjel hadde vært Vesteins *ráð-bani*: '... ok þótt Þorgrímr bæri vápni á hann, þá hlauzk þat mest af Þorkeli, bróður þínum' (63.28–64.1).

Når M utelater alle de nevnte kommentarene og bare lar handlingene tale for seg, må han vel ha hatt tillit til at vi på egen hånd skulle kunne finne ut den rette sammenhengen (det er lakune i B, så vi kan altså ikke få vite om de har vært utelatt allerede i Y). Riktignok har M som overskrift på drapskapitlet: Þorgrímr drap Véstein (18.16). Men denne overskriften tror jeg er laget av en eller annen avskriver. Det hendte jo ikke sjelden at avskrivere på egen hånd føyde til overskrifter. Den er i strid med M's intensjon som må ha vært å la leseren selv leke detektiv.

I en skarpsindig analyse av sagaen prøvde Anne Holtsmark i sin tid å føre bevis for at Torkjel var drapsmannen (Gísla saga — A Novel of Mystery i *Studia Norvegica* No. 6. Oslo 1951, s. 34 ff.). Når hun kunne hevde at han hadde begått ugjerningen, skyldes det naturligvis at hun i likhet med andre forskere på den tid betraktet S som en yngre, sekundær versjon av sagaen, og derfor skjøv dens vitnesbyrd helt til side.

Som vi husker, satte det inn med et voldsomt uvær den natta Vestein ble drept. Gisle og alle mennene unntatt trælen Tord den huglause måtte ut og berge høyet. Bare Vestein, Aud og Tord ble igjen heime. Etter skildringen av Vesteins begravelse har S følgende passus: Svá er sagt at illviðri því enu mikla hefir valdit Þorgrímr nef með gøldrum sínum ok gerningum, ok framit til seið at nokkurn veg yrði þess at þat færi gæfisk á Vésteini at Gísli væri eigi við staddr, því at þeir treystusk eigi á hann at ráða ef Gísli væri hjá (32.2–6). Torgrim nef var jo *seiðskratti* og *fullr af gerningum ok fjölkynngi*. Det var han som hadde smidd spydet som drepte Vestein. Siden M har fjernet denne passusen, må han antakelig ha ment at leseren ville undre seg over dette uværet som kom så beleilig for drapsmannen, og straks få mistanke til seidmannen Torgrim. Det var derfor ikke nødvendig å understreke at han stod bak (lakune i B).

Et av de beste eksemplene på diskresjon i M finner vi i beretningen om Geirmund, Gisles frende og medhjelper. Han er blitt forsmadelig behandlet av Torgrim, og lover hevn (M24.18). Etter avtale med Gisle holder han tre dører åpne på Sæbol om kvelden slik at han kan komme uhindret inn. Det brenner tre lys i skålen, og Gisle slokker to av dem

ved å kaste sivdotter på dem (M26.19–22): Þá verður hann þess varr at eigi munu allir sofa, því at hann sér at ungs manns hönd kómr á it þriðja ljósit ok kippir ofan kolunni ok kæfir ljósit. Leserne skjønner straks at den unge mannen må være Geirmund, men sagaforfatteren har ikke hatt tiltro til vår resonneringsevne, for han legger forklarende til: ok var þat Geirmundr, frændi hans (S35.14–15). M lar oss selv få dra denne konklusjonen. B har heller ikke med denne (overflødige) opplysningen, så den er sannsynligvis strøket allerede i Y.

Den som rykket spydet ut av såret på en drept mann, hadde plikt på seg til å hevne ham. M gir oss ikke beskjed om hvem som gjorde det med Torgrim, men S opplyser: ok gerði þat Þórkr, bróðir hans (36.9–10). Også B har med dette tillegget. Når M sløyfer det, kan det være for å opprettholde spenningen: hvem skulle hevne Torgrim?

I framstillingen av drapet på Torkjel nytter sagaen (S) samme teknikk som i den av drapet på Vestein: det sies ikke direkte hvem drapsmannen/-mennene er; de omtales bare som *sveinar tveir/sveinarnir*, men av visse hint som sagaen gir, skjønner vi at det er Vesteins to sønner som har vært på ferde. Liksom ved det første drapet gir sagaen klar beskjed etterpå om drapsmennenes identitet. Det skjer gjennom Auds replikk til Gisle: ‘. . . ok hafa þeir Vésteins synir vegit hann, bræðrsynir mínir [. . .] eru þeir hér komnir, ok vilda ek at þér . . .’ (S63.26–64.1). Korrelatet til *þeir* i setningen *eru þeir hér komnir er Vésteins synir, bræðrsynir mínir*. M stryker opplysningen om hvem som har drept Torkjel. Dermed faller dette korrelatet bort, og han må erstatte *þeir* med et substantiv. Vi skulle ha ventet at han byttet pronomenet ut med *Vésteins synir* eller *bræðrsynir mínir*, men han setter inn *sveinarnir* i stedet. Her må M i sin iver etter å opprettholde diskresjonen ha oversett situasjonen som disse ordene blir uttalt i: Gisle ligger i senga si og kan verken ha sett eller hørt hvem Aud snakket med (i S står det uttrykkelig: (hann) mátti ógerla vita hvaðan eða hverir kómu (63.11). Når Aud skulle fortelle sin mann om hvem som hadde vært der, ville hun naturligvis ikke ha nyttet det vage og ubestemte *sveinarnir*, men sagt rett ut at det var Vesteins sønner. (Fragmentet B rekker ikke hit).

Vi har hittil bare diskutert stoff som fins i S, men som mangler i M. Men M har også noen utsagn som ikke forekommer i S. En del av dem antar jeg er tillegg i M. Dem skal jeg komme tilbake til siden. De fleste av de andre er jeg mest tilbøyelig til å tro stammer fra originalen. De må da være utelatt av S. Det gjelder bl. a. følgende:

Genealogiene til Vestein og Bjartmar (M5) fins ikke i S. Paralleller til disse stamtavlene har vi i Landnáma H, Kbh. 1900, s. 45.3–4 og 33–35 og, delvis, i Qrvar-Odds saga, kap. 1.

Også i M fins overflødige fraser og detaljer som ikke står i S. Eksempler (det kursiverte mangler i S):

5.15–16: þó átti hann bú í Qnundarfirði undir Hesti, þá er hér var komit søgunni. Jfr. S16.4.

27.17–18: ok ferr hann í sæng sína ok lætr sem ekki sé í orðit eða hann eigi um ekki at vera (lakune i B). Jfr. S35.30.

26.2–3: ok gengr hann síðan til lækjar þess er fellr á milli bæjanna, ok tekit var neytingarvatn af hvárumtveggja bænum (stár i B). Jfr. S35.1.

7.19: ok rísta þar upp ór jorðu jarðarmen. Jfr. S18.4–5.

7.24–25: ok hræra saman allt, moldina ok blóðit.⁶ Jfr. S18.9.

Et par tilfeller trenger en kort kommentar:

32.8–9: Frá því er sagt at Þórdís Súrsdóttir hefir leiddan Bork á gotu, kona hans, en systir Gísla (stár heller ikke i B).

Siden denne apposisjonen mangler både i S og B, kunne det tyde på at den er et tillegg av M. Den siterte setningen danner innledningen til det avsnittet der Tordis røper for Bork at Gisle er brorens banemann. Apposisjonen har en viktig funksjon, den skal minne leseren om den vanskelige situasjonen Tordis befinner seg i: Hun har valget mellom to like ulykkelige utveier, enten å svikte sin ektemann eller broren. Er ordene føyd til av M, gir de et godt bevis for hvor dypt han har levd seg inn i sagaen.

30.18: Gísli kvað þá vísu er æva skyldi (stár heller ikke i B).

Den visa det gjelder, er den hvor Gisle røper at han er Torgrims banemann. Kommentaren (som vel er et sitat fra Vølundarkviða 41), bryter med den episke objektiviteten som sagaforfatterne ellers er så

⁶ I en del tilfeller der M er mer ordrik enn S, synes årsaken å være at M har rettet en skrivefeil ved å tilføye det riktige med et eða eller ok istedenfor å streke over feilen (jfr. Agnete Loths utgave av sagaen i serien *Nordisk filologi*, s. ix f.). Det kursiverte mangler i S: 5.26: Eitthvert haust eða vár, jfr. S16.13; 13.20: saman er bræðra eign bezt at líta ok at sjá, jfr. S23.23–24; 11.27–12.1: Segja Gísla bónda mínum allt þat er ek á vant at ræða eða af at ráða, jfr. S22.12–13; 17.12: ok spyrr Þorgrím, ef þau hefði nokkut manna sét eða hitt, jfr. S27.1–2.

nøye med å iakttta. Har M føyd den til for egen regning, må forklaringen helst være den at han har engasjert seg så sterkt i Gisles skjebne at han ikke har kunnet dy seg for å komme med dette hjertesukket.

Vi kommer nå til en del ekstrastoff i M som det etter min mening er større sannsynlighet for skriver seg fra M. Liksom han har forkortet for å få stilen mer 'sagamessig', ser det ut til at han også har gjort en del tilføyelser i den hensikt å markere sterkere visse karakteristiske trekk ved verket.

Ikke minst gjelder det lagnadstrua. Den er jo et av de viktigste innslagene i den islandske sagaens verden. I Gísla saga er skjebnetrua svært framtreddende. Det kommer ofte på forskjellig måte til uttrykk i sagaen at skjebnen må råde. Hele fem ganger understreker M skjebnemotivet der et tilsvarende utsagn mangler i S: Etter det delvis mislykkede forsøket på å inngå fostbrorskap konstaterer Gisle (M8.5-7, jfr. S18.18-19): 'nú fór sem mik grunaði; ok mun þetta fyrir ekki koma sem nú er at gort; *get ek ok at auðna ráði nú um þetta.*' (B begynner seinere enn dette avsnittet). Etter den samtalen mellom Aud og Ásgerd som Torkjel hadde overhørt, ber Aud husbonden om et godt råd. Han svarer (M13.10-13): 'Eigi sé ek hér ráð til', sagði hann, 'þat sem duga mun, en þó mun ek ekki kunna þik um þetta, því at mæla verðr einnverr skapanna málum, *ok þat mun fram koma sem auðit verðr*' (B dekker ikke dette avsnittet). Om Gisles reiser rundt på Island for å skaffe hjelp heter det (M38.26-28, jfr. S46.2-3, 5-7): en sakir þess trollskepar er Þorgrímur nef hafði haft í seiðinum, ok atkvæða, *þá verðr þess eigi auðit at hofðingjar tæki við honum* (mangler også i B). Også en annen gang nytter M det samme uttrykket i samband med Torgrims forbannelse (50.19-20): ok endisk því þetta hóti lengst, *þótt eigi yrði þess álengðar auðit.* (S57.2: þótt eigi væri með fullu, B: þótt eigi dygði með qllu). Da Gisle har fått gavene av Vestein, går han til broren Torkjel på Sæbol og ber ham ta det han vil ha av dem. Torkjel avslår å ta imot noen av gavene. I M (18.14-15) står: Nú ferr Gísli heim *ok þykkir honum um allt einn veg á horfask.* Det siste mangler både i S og B.

I ett tilfelle nytter S uttrykket: meðan auðit verðr, mens M og B begge har: meðan vér megum upp standa. Det er i den episoden der Gisle ber Ingjald om råd etter at de har observert Borks skip (S54.25-26, M48.11).

I nær tilknytning til skjebnemotivet står trua på at noen var *gæfumenn*, andre ikke. Sagaens eneste forklaring på Gisles tragiske lagnad

er at han ikke var noen 'lykkemann'. M understreker dette momentet en ekstra gang etter at han er drept av forfølgerne (71.4–6). Lýkr þar nú ævi Gísla, ok er þat alsagt at hann hefir enn mesti hreystimaðr verit, þó at hann væri eigi í þllum hlutum gæfumaðr (B rekker ikke hit).

Karakteristisk for Gísla saga er dens innslag av djerv folkelig humor midt i alt det tragiske (Gisle og trælkvinnen i Ingjalds båt, Gisles besøk hos Rev osv.). Forfatteren må ha brukt humoren bevisst for å få fram en bølgebevegelse i fortellingen. I de komiske episodene blir spenningsnivået noe redusert; dette gjør publikum mer mottakelig for nye dramatiske og tragiske innslag.

Det ser ut til at M ved siden av å understreke lagnadsmotivet også har villet framheve sterkere det komiske elementet. Det gjør han ved visse tilleggsmerknader: Da Rannveig har vært på Hol for å finne ut om Vestein er kommet dit, og må vende heim med uforrettet sak, heter det (M18.1–2): Hon fór heim, ok var þá nokkuru heimskari en áðr. M føyer til: *ef á mátti gæða*. (Merknaden mangler både i S og B). Etter skildringen av hvordan Gisle lurar Tord den huglause til å skifte klær med seg, legger M til (35.11–13): *En þat var mjök jafnfært um vit ok hugrekki, því at hvárki var neitt til*. (Det er lakune i B her (s. 54), men utsagnet har visstnok manglet der liksom i S). Da trælkvinnen Bothild har reddet Gisle, rodde hun bort: alsvéitt af mæði (M51.18), *ok rauk af henni*, sier M (tilleggsmerknaden står verken i B eller S).

Sagaenes humor tar ofte form av djerve understatements og lakoniske replikker i situasjoner der det er tale om liv eller død. Da Torodd er blitt drept av Gisle i skogen, vender broren Stein tilbake til kameratene sine og konstaterer tørt at det er *heldr ógreiðfært um skóginn* (M36.8–9) (mangler i B og S).

M har tydeligvis følt stor sympati og beundring for Gisle og Aud. Dette kommer særlig fram i skildringen av Gisles siste kamp. Beundringen for Aud får uttrykk gjennom to replikker som han legger Gisle i munnen. Da hun drar til Øyolv med lurken, lar M Gisle si: 'þat víska ek fyrir löngu at ek var vel kvæntr, en þó víska ek eigi at ek væra svá vel kvæntr sem ek em' (68.23–25). Den mannen som vil overta Gisles våpen og kone, svarer han: 'Tak þú þá við ódeiglíga, því at hvárki samir, vápinn, þau er ek hefi átt, né svá konan' (69.8–9). Gisle forsvarer seg med om mulig enda større *hreysti ok drengskapr* hos M enn hos S: Mens det i S står at Gisle vegr hann (dvs. Svein) þegar, og at Svein fellr dauðr niðr fyrir hamarinn (77.2–3), heter det i M (69.27–70.1): *klýfr hann í*

herðar niðr ok fleygir honum ofan fyrir hamarinn. På liknende måte kjører han sverdet i hodet på Tord, Øyolvs frende, ok klýfr hann allt til beltisstaðar (70.31).⁷ Skildringen i S er mattere: ok keyrir sverðit fyrir brjóst Þórði, frænda Eyjólf, ok fær hann þegar bana (77.24–25). M avrunder beskrivelsen av Gisle's forsvarskamp med følgende utsagn (71.13–15) som mangler i S: Ok er þat alsagt at engi hafi hér frægri vörn veitt verit af einum manni, svá at menn viti med sannindum.

En rekke merknader som bare står i M, vitner om fin psykologisk sans og innlevingssevne. Hvis de har vært med i originalen, er det vanskelig å forstå hvorfor S i så fall har sløyfet dem. Jeg er derfor tilbøyelig til å ta dem som et nytt tegn på at M har villet forbedre sagaen. Eksempelene er: Etter at Gisle har fått vite at Tordis har røpet ham, kommenterer han det slik: 'Ok þóttumk ek eigi þess verðr frá henni, því at ek þykkjumk þat lýst hafa nokkurum sinnum at mér hefir eigi hennar óvirðing betri þótt en sjálfs mín; hefi ek stundum lagt líf mitt í háska fyrir hennar sakar, en hon hefir nú gefit mér dauðaráð' (33.17 ff.). Da Bork har fått kjennskap til at Gisle er brorens banemann, fortelles det: Ok ríða þeir sína leið, svá getr Þorkell um talit, þar til er þeir koma at Sandaós, þá stíga þeir af baki ok æja. *Þorkr var fámálugr . . .* (33.1–3). Ja, Bork hadde fått noe å tenke på! Torkjel blir hljóðr da han har fått høre om Ásgerds forhold til Vestein. Han legger seg først av alle om kvelden. M har en tilleggsopplysning (12.11–12): *Þorkell neytir lítt matar um kveldit* (B dekker ikke dette avsnittet). Slik er Tord den huglauses reaksjon da han hadde fått på seg Gisle's fine kappe: *hrósaði hann sér ok heldr ok þóttisk vegliga búinn* (35.14–15) (lakune i B, men setningen har neppe vært med der, se s. 54). Den samme Tord var den første på Hol som observerte de 60 mennene som kom gående dit etter drapet på Torgrim: hleypr hann inn ok segir at herr manns ferr at böenum. M legger til: *ok var hann allmjök flaumósi* (28.3–4).

Enkelte episoder er gjengitt med langt flere realistiske og malende detaljer i M enn i S. En fristes til å tro at M har funnet foreleggets skildring for matt og har villet friske den opp. Et godt eksempel finner vi i fortellingen om Helges besøk på Hergilsøy for å undersøke om Gisle oppholder seg der. Han later som han er sjuk for å kunne få være heime på Ingjalds gard om dagen. M47.3–8: ok um morguninn, er hann var búinn til útróðrar, spyrr hann, hvárt Helga er ekki ákaft um ferðina, eða

⁷ Også i Hauksbók finner vi en tendens til å nytte 'sterkere' uttrykk. Jfr. *Sagorna om Vinland*, s. 166 f.

hví hann liggir. Hann kvað sér vera ekki einkar skjallt ok blés við ok strauk höfuðbeinin. Ingjaldr bað hann þá liggja sem kyrrastan, ok ferr hann til sjávar; en Helgi tekr at stynja fast. Jfr. S53.23–25: ok er Helgi hefir verit þar um nóttina, lætr hann sem hann sé sjúkr ok þykkisk hann hvergi fær. Merk at B har det samme som S. Slik skildres trollkvinnen Audbjorgs atferd i M31.9–10: Hon gengr nokkurum sinnum andsælis um húsin ok viðrar í allar ættir ok setr upp nasarnar. Jfr. S39.20–21: Hon gengr þá nokkurum sinnum andsælis um húsin. B har omtrent samme ordlyd som S. Alvdís i M sitter inne med et langt større forråd av skjellsord enn Alvdís i S. M53.21–25: Ok er Álfðís heyrði hark þeira, þá spyrr hon hvat gauragangi þar væri, eða hverir glóparnir starfaði á mǫnnum um nætr. Refr bað hana hafa sik at hófi. En hon lætr þó eigi vant margra fíflyrða, veitir hon þeim mikla ágauð, svá at þeir máttu minni til reka. Jfr. S59.19–24: En er Álfðís verðr þessa vǫr, þá geyr hon á þá ok mælti hvervetna illt er henni kǫmr í hug ok skortir þar eigi illt orðalag. (B rekker ikke hit).

Jamfóringen av M, B og S har vist oss at den versjonen av Gísla saga som er bevart i M (AM 556a, 4to), er blitt til gjennom en utviklingsprosess i to trinn. Første fase har vært forkorting og innstrammingen som i det vesentligste må tilskrives Y. I andre fase ser det ut til at M har tilført sagaen visse karakteristiske drag. Det gjelder bl. a. understrekingen av skjebnemotivet, den sterkere markeringen av det humoristiske elementet og innføringen av en del realistiske detaljer. Om det også gjelder den markerte håndhevingen av diskresjonsprinsippet, kan vi ikke si noe om da B enten har lakuner eller ikke dekker de mest aktuelle stedene.

Det nye innsynet vi har ervervet i M's tilblivelseshistorie, gjør naturligvis ikke denne kortere versjonen av sagaen mindre verdifull som kunstverk. Snarere blir den enda mer interessant og spennende etter at vi har fått klarere lys over 'skapingsprosessen'.